

Magyar-román együttélés az erdélyi részeken

Aki Bihar vagy Szatmár megye vegyes nemzetiségű faluiban valaha is körülnézett, annak szükségképp csakhamar feltűnt a magyar nevet viselő románok tekintélyes száma. Kászonyi Ferenc szerint, aki legutóbb próbálkozott becslésükkel (Magyar Szemle, 1940.), Bihar megye visszakérült részének oláh községeit kb. 60%-ban magyar családnevűek lakják s bennük legfeljebb románra torzított neveket találunk. Kiegészítették e megfigyelést azzal, hogy a románok majdnem mindenütt beszélnek a magyar nyelvet, hogy sok görög katolikus s így a román közösségbe tartozó elem népszámlálásaink szerint nem is román,¹ — legfeljebb a beolvadás útján van, — valamint azzal, hogy statisztikáink szerint itt egykor a magyar reformátusok viszonylagos száma jóval nagyobb volt.²

Mindezen tényekből a két nép keveredésére, illetőleg a magyarok egy részének vallásváltoztatással vagy másként meginduló elrománosodására lehetett következtetni. Tanulságosnak látszik éppen ezért a két nép érintkezésének történetét egy kisebb közösségen belül részletesen is megvizsgálni, hogy a következtetések jogos vagy alaptalan volta kiderüljön.

Mi főleg a két megye határszélén fekvő Érendréden s a vele szoros kapcsolatban álló Érdengelegen, Érvasadon és Reszegén kutattunk; az eredményekből azonban a Partium sok hasonló fekvésű és történeti sorsú tájainak kérdései is világosabbak lesznek.³

¹ Éndréden 1900-ban 697 g. k., 641 oláh, 1910-ben 759 g. k. és 331 oláh, 1930-ban 958 g. k., 24 g. kel. és 983 román volt, Dengelegen 1880-ban 595 g. k., 391 oláh, 1900-ban 752 g. k., 662 oláh, 1930-ban 963 g. k., 954 román.

² Érdengelegen (népszáml. adatok):

	1869	1880	1890	1900	1910	1930
ref.	360	287	253	265	283	262
g. k.	768	595	649	752	802	963

Érendréden:

	1830	1839	1840	1843	1869	1880	1881	1890
	(g. k. schem.)	(Fényes)	(schem.)	(schem.)	(magy. népsz.)	(népsz.)	(schem.)	(népsz.)
ref.	850	915	866	875	871	763	820	893
g. kat.	502	521	553	562	618	610	320(1)	561
	1900	1909	1910	1930				
	(népsz.)	(schem.)	(népsz.)	(rom. népsz.)				
ref.	828	828	737	719				
g. kat.	697	687	759	958				

³ A kutatást megboldogult Teleki Pál miniszterelnök úr kezdeményezésére az Allamtudományi Intézet indíttatta el Szatmáron. — Köszönetet kell mondanunk mindazoknak, akik helyszíni munkánkat hozzájárulásukkal megkönnyítették; főleg Simák Lajos közs. jegyző, Gargya Géza ref. lelkész és Roşianu György g. kat. plébános urak voltak segítségemre.

Kiindulópontunk a magyar elnevezésű románok csoportja kellett, hogy legyen, hiszen az érintkezésről, a változásokról hihetőleg rajtuk keresztül tudunk meg a legtöbbet. Hogy a magyarnevű románok, legalább is a háború utáni és előtti évtizedekben Endréden semmiben sem különböztek a románnevű, gyökeres régi románoktól, az már a ma élő házások szülei, nagyszülei nevének áttekintésekor kiderült. Családi kapcsolatok sűrű szálai szövök ugyanis egymáshoz a magyar- és a románnevű réteget. Egy Kerezsinek Drágos-lány a felesége, Mártának Moka-lány; Lajosnak Gliga, Nádasnak Patráska, Zdrobának Puskás, Luttyánnak Fehér, Rádnak Szilágyi, Ballánének Jeremi (ősi román család tagja) is szerepel az ősei közt. Kerezsinek Kirila, Nádasnak Drágos az anyja, Rendesek Nyilvánokkal, Kisek Lupánokkal, Szilágyiak Mokákkal, Borosok Jónucokkal, Terhesek Orcánokkal, Mojszák Erdeiekkel, Másztánok Szücsökkel házasodtak össze. E nevek viselői közt törzsökös endrédiak és távolabbról jöttek egyaránt akadnak. Feltűnik azonkívül, hogy a Kerezsiek, Terhesek, Erdeiek, stb. mind a román gör. katolikus és gör. keleti egyházban szokásos keresztnévüket viselik⁴ s sokan — az eltelt 22 év alatt nemzeti öntudatuk kialakult vagy erősödött — vezetéknevüket is románosan írják; Kerezsi; Cheregi-nek, Szilágyi; Silaghi-nak. A falu színmagyar református felétől a többi románnal együtt területileg és társadalmilag élesen elkülönülnek, a falu két külön végét lakják — román ház-szíget a „magyar faluban“ még ma is kevés van, — a vegyesházasság pedig rendkívül ritka s ritka volt már a háború előtt is. Magyarul éppoly jól tudnak ugyan, mint románnevű rokonaik; de román az anyanyelvük, míg a református magyarság nem beszéli ezt a nyelvet.

Egy kis kitéréssel előre meg kell jegyeznünk, hogy az utóbiból nem lehet arra következtetni, mintha a magyar nyelvet a magyar származásúak adták volna át az egész közösségnek; a jelenségnek más oka van: Mint látni fogjuk, az őslakos magyarságot öntudata fölébe helyezte a románnak, ezért még a 22 éves román uralom alatt sem tanulta meg azok nyelvét. Így szükségkép a jövevény románnak kellett érintkező-nyelvül a magyart elsajátítania. Kétségtelen ezenfelül (minden falusi öreg ezt vallja s természetesen is), hogy a háború előtti, nemzetiségileg békés korszak a két népet elég közel hozta már egymáshoz. Az „oláhok“ — a „román“ szót akkor senki sem használta — nem szívesen hallották ezt a nevet, szívesebben ha őket is „magyar“-nak tekintették; a magasabbrendű magyarság rokonszenves volt nekik. Magyar gör. kat. egyház szervezése egészen útját vágta román öntudat fejlődésének; mindezekkel s a magyar nyelv térhódításával kezdetét vette az asszimilációs folyamat; az asszimiláció második vagy harmadik fokát lehetett volna tapasztalni az itteni románokon.⁵

⁴ A jellegzetesek: Vasile, Traian, Flóra más egyházban elő sem fordulnak.

⁵ Az alacsonyabb műveltségű nép először öntudatát veszti el, aztán a külső érintkezés nyelvő átragad a belső gazdasági érintkezésre, majd a család is ezt találja könnyebbnek; végül iskolázás, gyermekek útján, az asszimiláló nép dalkincse, szokásai terjednek el (Vö.: W. Kuhn: Die jungen deutschen Sprachinseln in Galizien, 1930. A faji keveredés nélküli asszimilációra l. Beyer: Zur Frage der Umvolkung, Auslandsdeutsche Volksforschung, 1937.). Ezt a kezdődő folyamatot — román- és magyarnevű románokra egyformán végzettszerű lett volna — állította meg az 1919-es uralomváltozás és így került a két nép

Látjuk tehát, hogy a mai gör. kat. lakosság egészében romának tekintendő, amit a mindkét nyelvű nép gör. kat. = román fogalomazonosítása is mutat. Feladatunk most már nem lehet más, mint hogy megvizsgáljuk a magyar-román együttélés korábbi korszakait is. Nem volt-e a két nép viszonya egykor, több évtizeddel, századdal ezelőtt, olyan, hogy magyar családok, néprészek leszakadása s románokhoz való csatlakozása lehetővé váljék. Ez esetben nyilvánvaló, hogy régi nevüket az új közösségben is megtartották s így őrzik utódaik máig is. A dolog természetesen nemcsak Endréden vagy Szatmár, Bihar e vidékein, hanem az ország más részein is történhetett. Hogy az igazsághoz közelebb jussunk, előbb a helyszínen kell, időben visszafelé haladva, kutatnunk, majd, ha itt nincs eredmény, mehetünk térben is távolabb.

Elsőnek az endrédi népmozgalmi adatok forrásait, a református és gör. kat. anyakönyveket kell megvizsgáljunk. 1. Ki kell innen derülnie, volt-e vesztesége az itteni ref. egyháznak és volt-e gyaropodása a gör. kat.-nak a helyi vagy környéki református népből, vegyesházasságok, áttérések útján, vagy törvénytelen úton, református szülők gyermekeinek görög katolikuussá keresztelése folytán. 2. Ki kell derülnie, jelentettek-e nyereséget a gör. kat. egyháznak az időnkint beköltöző róm. kat. magyarok. Itt vegyesházasság s áttérés mellett legfőképp elkeresztelésre kell gondolnunk, hiszen róm. kat. egyházközség híján az újonnan jöttek bizonyára szívesen fordultak a testvéregyházhoz.

Lássuk először a vegyesházasságokat. Hogy számukat és következményeiket ellenőrizhessük, nemcsak mindkét anyakönyv házassági rovatait kellett a legkülönbözőbb időkben áttekintenünk, hanem a születéseket is (A szülők vallását t. i. ezen a helyen is feltüntetik). A református anyakönyv ránkmaradt első bejegyzéseinek idején, 1766—75 közt csak egy róm. kat.—ref. vegyesházasságot kötöttek református pap előtt, vegyesházasságból származó gyermeket pedig egyáltalán nem kereszteltek. A röviddel előbb beköltöző románság⁶ alighanem olyan idegen testet, olyan kisebbséget alkotott még a falunépe egészében, hogy a keveredésnek alig volt lehetősége.

Nem sokat változott a helyzet a következő század közepéig sem. 1844-től ellenőrizhetjük első ízben mindkét egyház anyakönyveit. 1853-ig, tíz év alatt a gör. kat. pap 74 alkalom közül csak egy reformátussal és 3 róm. katolikkal kötött vegyesházasságot áldott meg, a ref. egyház 81 alkalom közül egyet sem. A 611 újonnan keresztelt gyermek szüleinek sorában ugyanekkor mindössze 3 ref.—gör. kat. és 2 ref.—róm. kat., valamint 6 róm. kat.—gör. kat. vegyespár volt. Ha azonban a neveken végigtekintünk, első pillanatra tudni fogjuk, hogy a házasságralépők — egyetlen házaspár kivételével — mind e vidéken gyökértelen családokból származnak, nem

ismét két egymással szembenálló táborba. — Román gyermekek és felnőttek otthoni nyelve ma kétségkívül a román és legnagyobb részét így volt ez a háború előtt is: az idősebbek sem tudnak jobban magyarul a fiataloknál. Egyik gazda pl., aki csak azért beszéli egyformán a magyart és románt odahaza, mert román szülei korán elhalván, magyarok közl nevelkedett, kivételnek számít; vele éppen ezért a románok is gyakran magyarul beszélnek.

⁶„Oláh falut“ először 1767-ben emlegetnek (Orsz. Levéltár, NRA. 1320. 14) s 1720-ban még nem lakik bent román (u. ott, Regnicolaris levélt. Lad. II. N. 7. fr. 11.).

az itteni ref. vagy gör. kat. familiákból. Legnagyobb részüknek nevét ma is hiába keressük a faluban s hiába jártunk pontosan utána a gör. kat. anyakönyvek későbbi házassági rovataiban annak, hogy mikor ezek az 1844—53 közt születettek házasságra érett korba jutottak, — hűek maradván közösségükhöz — itt választottak-e párt maguknak, születésük után sehol sem találtuk többé nyomukat. Hogy a vegyesházasságra lépő réteg túlnyomórészt mindig gyökértelen volt ezen a földön s ahogyan idevetődött, úgy ment tovább egy-két év múlva, ezt a későbbi bejegyzések is megerősítik: vegyesházasság a gör. kat. anyakönyvekben kezdettől fogva a világháborúig, tehát kerekén hét évtizeden át, csupán 20 jegyeztetett fel, 6 református, 14 róm. kat. félel. A reformátusok közül csupán kettő régi endrédi család sarja, a róm. katolikusok pedig még csak nem is magyar származásúak, közülük 10-nek idegen neve van. A váradi gör. kat. egyházmegye 1845-i vizitációja két helyi vegyesházaspárt talált itt, az 1853 utáni évtizedben 3 gör. kat.—róm. kat. és 2 ref.—róm. kat. házasságból született gyermeket kereszteltek a gör. kat. egyházban, gör. kat.—reformátusból származót egyet sem. Még 1895 és 1899 közt is, amikor a kifejtett magyar államélet közegei — jegyzők, tanítók, csendőrök, pósta, stb. — a falu amúgy is bomló társadalmi állapotát már erősen megváltoztatták, 59 közül csak 10 ref.—róm. kat., 2 róm. kat.—gör. kat. és 2 ref.—gör. kat. házasságot kötöttek és a 2 utóbbi gör. kat. közül is egyik hajdúdorogi magyar, a másik részben magyar származású jövevény volt. Ugyanezen idő alatt ref.—gör. kat. házasságból született gyermeket a ref. egyház nem keresztelt, a gör. kat. plébánia is alig. Ha már most ezeket a vegyesházás reformátusokat, kiknek még leginkább lehetne köze a falu régi lakosságához, megvizsgáljuk, kiderül, hogy egy közülök cigány s a semmitmondó „Horvát” kivételével a századközep 10 évének rovataiban sehol sem szerepel a nevük, tehát még ők is idegenből jöttek.

Ugyanígy bizonytalan existenciájú s csekélyszámú réteg a bevándorolt katolikusoké, kik nem vegyesházasság révén jutnak a gör. kat. pap elé, hanem azért, mert ez a hozzájuk legközelebb eső „katolikus” templom. 1844—1853 közt 17 olyan gyermeket kereszteltek itt, kiknek mindkét nemű szülője, vagy törvénytelen anyja róm. kat. volt, a következő évtizedben 14-et. Ezek talán az előző, vegyesházás csoportnál is gyökértelenebbek. Utódaikat gondos kutatás sem találja fel a faluban s pl. az 1854—1863 közt született 17 gyermek közül 5 törvénytelen, 4 pedig cigánycsalád sarja. 1895 és 1899 közt már csak 1 róm. kat. tiszta pár s egy törvénytelen róm. kat. anya vitte gyermekét gör. kat. paphoz.

Az áttéréseket a hiányos bejegyzések miatt nem tudjuk pontosan figyelemmel kísérni, a ref. egyház egy idő óta jól vezetett lajstroma alapján csak annyi látszik, hogy neki a gör. katolikusoktól nem volt számbavehető hódítása. 1844—53 közt 7 róm. kat. és 2 gör. kat. tér át, de az utóbbiak sem helyi emberek. Minthogy az áttérőket a gör. kat. egyház nem jegyezte, itt magunknak kell több próbát tennünk, vajjon a gör. katolikusként házasságra lépő, vagy keresztelendő gyermekeiket bemutató felek nem szerepeltek-e előbb, születésük idején, még más egyház anyakönyvében. Elkeresztelések is előfordulhatnak, ahogyan pl. Buda Teréziát 1850-ben gör. kat. pap keresztelte, holott anyja református vallású volt. A pópák nacionalista

buzgalma helyenként névelírásokat is megengedhetőnek tartott: 1894-ben Tiberiu Roman neve mellett az „Olá“ szerepel zárójelben; világos, hogy most cserélték fel elsőzben magyaros hangzású nevét a Roman-nal. Azt hisszük mégis, az ilyen esetek számát a református egyház buzgó örködése minimálisra csökkenthette. Amikor pl. a község egyik legrégebb román családjának, a Jereminek tagja helyi református leányt vesz el, újszülött leánygyermeküket református pap kereszti és református pap temeti (1846). Az 1866-ban valami ok folytán román templomban esküvő református magyar nemesek neve mellé a pópa beírja vallásukat.

A különböző egyházak anyakönyveinek összevetését ennek ellenére — megnyugtatótásképp — elvégeztük. A helyi ref. és gör. kat. anyakönyvek összehasonlításából kiderült, hogy voltak ugyan közös nevű családok, de valamennyien olyan foglalkozás-, származás- vagy tulajdonságnevet (Varga, Molnár, Szűcs, Balog, Szilágyi stb.) viseltek, melyek bárhol, bárkire ráragaszthatók s így nem kell közös származásra gondolnunk. Számtalan próba, hogy a gör. kat. egyház magyarnevű házasodói vagy szülői egykor (születésükkor) nem református anyakönyvekbe jegyeztettek-e be, hiábavalónak bizonyult. Mindössze kétízben foroghat fenn az átállás lehetősége: a ref. egyház 1804-ben kereszti egy Varga Mihályt s ugyancsak egy Varga Mihálynak születik gyermeke 1844-ben, a gör. kat. egyház bejegyzése szerint. Hasonló egy 1807-ben született és egy 1845-ben gyermekét kereszti Puskás János esete. Az azonosság lehetőségét azonban erősen csökkenti a Varga és a Puskás név állandó gyakori előfordulása, valamint az, hogy a szülők életkorát az anyakönyvben nem ellenőrizhetjük.

Am, ha a helyi ref. egyháztól nem hódított a gör. kat., a környék ref. népéből, amennyiben annak kisebb lett volna az ellenállóképessége, vagy gyengébb a szervezete, még mindig hódíthatott. E szempontból érdekes, hogy milyen helyekről frissült fel a község gör. kat. lakossága, hol kerestek párt maguknak azok, akiknek nem jutott endrédi vőlegény vagy menyasszony. Az 1844—53 közt gör. kat. pap előtt kötött 74 házasság 148 házasefele közül csupán 37 származott máshonnan. Ezeknek túlnyomó része a közvetlen környék román és vegyesnépű faluiból származik: Dengelegről 13, Vasadról 4, Piskoltról 4, Szodoróból 3, Pusztatejből 2, további 14 községből 1—1. A szóródásterület igen kicsi, a szomszéd megyék közeleső vidékén nem terjed túl. Nem növekszik meg számbavehetően az 1895—1904 közti időig sem. Ekkor 126 házasság közül már 52 az idegenből jött. Származáshelyük: Piskolt (13), Portelek (3), Iriny, Chetin, Szaniszló, Homoród, Királydaróc, Peleszarvad, Dengeleg, Reszege (2—2) és további 20 falu (1—1). A felsorolt községek legalább egy részükben román lakosságúak.

A református egyház házasságkötései ugyanekkor úgy alakultak, hogy 1844—53 közt 162 fél közül 60 jött idegenből. Legnagyobb részük itt is környéki magyar és magyar-román faluból származik: Dengeleg 9, Pér 7, Piskolt 6, Mihályfalva 5, Iriny 5, Körtvélyes 4, Szodoró 2, tovább 22 falu: 1—1. A szóródásterület itt jóval nagyobb, mert a tekintélyes részben nemesi lakosság messze vidékre is elment, hogy magához méltó párt találjon. Egyben feltűnik, hogy a színromán faluk (Vasad, Reszege stb.) most nem szerepelnek, helyettük tiszta magyarok — Körtvélyes, Mihályfalva —

bukkannak fel. 1895 és 1904 közt az endrédi ref. exogámia bölcsei Iriny (7), Nagykároly, Mihályfalva, Dengeleg, Pér (4—4), Piskolt (3), Érkörös, Mátészalka, Érhatvan (2—2) és 22 további helység (1—1).

Mint a csoportosításból kitűnik, református és gör. kat. lakosság egyaránt szívesen keresett fel akár messzebbfekvő helyeket is, nehogy más-vallásúval kelljen házasságra lépnie.

Kutatásokat végeztünk még abban a két szomszéd helységben is, ahonnan a múlt század közepének idegenből jött magyarnevű endrédi románjai legnagyobb részükben származnak. Az 1844—53 közt Endréden házasságra lépő 148 gör. kat. házaspárból 55-nek volt határozottan magyar neve, közülük csupán 15 jött idegenből és pedig legtöbbször Dengelegről (6) és Vasadról (3). 1895—1904 közt a 46 magyarnevűből 22 az idegenszármazású, főleg piskoltiak és portelekiek. Bár látjuk, hogy a magyarnevűek legnagyobb százaléka helyi lakos, nem volna lehetetlen föltevés, hogy idegenből jött, gör. katolikussá lett magyarok is a gyarapodás főforrásai közé tartoznak. A kutatások azonban ezt sem igazolták. Dengelegen, ahol református egyház is van, hiába keressük az Endrédre elszármazott gör. katolikusokat a XVIII. század vége óta vezetett ref. anyakönyvekben, megtaláljuk azonban őket a gör. kat. egyház feljegyzései közt,⁷ s megtaláljuk az odavalókat a tiszta gör. kat. lakosságú Vasad román plébániáján is.

Költözés közben sem történt tehát áttérés, hitehagyás. Ám még mindig történhetett magukban a szomszéd falukban. A gör. kat. anyakönyvekből előtáruló kép ezt a feltevést is megcáfolja; a népmozgalmat a két községben, Dengelegen és Vasadon az 1810-es évektől ellenőrizhettük. A fejlődés az endrédihez hasonlóan ment végbe: vegyesházasságok, áttérések csak kivételes esetekben fordultak elő, a helyi gör. kat. lakosság viszont igen nagy számban viselt kezdettől fogva magyar nevet. Vasadon 1814-ben 12, 1815-ben 16 magyarnevűt kereszteltek — évenként 40 körül mozgott az összes gör. kat. újszülöttek száma —, az 1814—15-ben kötött 13 házasságban 11 házaspárnak volt magyar neve. (Seres, Boros, Méhes, Orosz, Suta, Napkori, Jakab, Veres, Fűsüs, Erdélyi, Csizmás, Havasi, Budai stb.; 1850 körül újabbak is: Varjú, Farkas, Tarczali, Máté, Irinyi, stb.) Dengelegen a XVIII. század vége, azaz első anyakönyvi bejegyzéseink ideje óta szereplő gör. katolikusok: Kis, Vitéz, Szakács, Juhász, Varga, Fótos, Szilágyi, Boros, Balog, Buday, Veres, Sipos, Kanapi, Juhos, stb. Jórészükből olyan nevek ezek, melyek több szomszéd községben megtalálhatók; a Boros, Seres, Veres, Varga, Kis, Szilágyi, Balog név már Endréden is elének tűnt. Az azonosak — állandó érintkezés folytán — a XIX. század közepére csak szaporodnak. Az exogámia állandó forrásai Vasadon és Dengelegen is a szomszéd faluk: Piskolt, Petri, Endréd, Léta, Reszege, Szodoró, Iriny, Vezend, stb. A három megvizsgált község gör. kat. lakossága ezek szerint állandó érintkezésben van egymással és a környék többi gör. kat. románjával, a magyar neveket viszont schol sem lehet a két felekezet keveredésével magyarázni, ilyen keveredésnek semmi nyoma. Megerősítették eredményeinket egy negyedik, közeli községben végzett kutatások: Reszegén (ma színromán falu) már a XVIII—XIX. század fordulóján ilyen nevű gör. kat.-ok laktak: Forgács.

⁷ A Szüts, Fejér, Rátz, Kis és a Nehéz család tagjai, később Endrédre kerültek.

Sándor, Erdélyi, Szőke, Fazakas, Virág, Nemes, Tatár, mindenütt román-
nevéekkel keverten. A vegyesházasságok és áttérések itt is csak rend-
kívüliek, a házasulók itt is ugyanazon szomszéd helyeket keresik fel.

Hátra volna végül annak a megállapítása, nem volt-e az Érmellék köz-
ségeiben a róm. kat.—gör. kat. átváltódás az eddig megállapítottaknál
nagyobb mértékű s nem a róm. kat. magyarság-e az unitus románság egyik
forrása. Helyi hagyományok szerint Vasadon, ahol a váradi káptalan kopóci
pusztáján nagyszámú róm. kat. halmozódhatott fel lelki gondozás nélkül,
ennek valóban nagy volt a lehetősége. De minthogy 1847-ben a vasadi pópa
pontosan bejegyezte a román családba házasodott Varga András kopóci
juhászbojtár róm. kat. vallását és foglalkozását, valószínű, hogy az ilyen
eseteknek másutt is nyoma volna, ha tömegesen fordultak volna elő s
nem gyökértelen elemekhez kapcsolódnak itt is.

Mivel azonban róm. kat. és gör. kat. közt mindig jóval nagyobb volt
a keveredés lehetősége, mint református és gör. kat. közt,⁸ későbbi kutatás-
nak pontosabban ki kell még terjeszkednie erre a kérdésre.

Am már most megállapíthatjuk teljes bizonyossággal, hogy a mult szá-
zad eleje óta a vizsgált területen — nyilvánvalóan az Érmellék s a román-
magyar érintkező terület minden hasonló jellegű szatmár-bihar-vidéki
falvában is — teljességgel nyugalmi állapot állott fenn. A magyarnevű gör.
katolikusok — a maiak ősei — ugyanúgy ott éltek másfélszáz évvel ezelőtt,
mint ma s a mostaniak elődeit sem az endrédi, sem a környéki református
vagy róm. kat. vallású lakosság között nem lehet megtalálni. Gör. kat. és
ref. lakók közt számbavehető népi érintkezés nem volt; ahogyan a gör.
kat. egyház nem nyert a reformátustól, úgy a református sem nyert tőle
kimutathatóan semmit.⁹ A megmerevedett állapotból s a magyar és román
elnevezések kevert voltából igen nagy valószínűséggel lehet — ellenkező
bizonyítékok híján — mind a háború előtti, mind a száz évvel ezelőtt élt
gör. katolikusok románságára következtetni.

Ha egy lépéssel tovább megyünk, azt sem fogjuk valószínűnek találni,
hogy ha az utolsó száz-százötven évben mereven különválva élt egymástól
magyar és román, ez az állapot a XVIII. században másképp lett volna.
A frissen, más vidékről és műveltségi körből jött gör. kat. románság akkor
nyilvánvalóan még idegenebb test volt a magyarok számára¹⁰ s asszimiláció
még kevésbé volt lehetséges.¹¹ Nevei már megjelenésekor éppoly keverték
mint ma s a magyarhangzásúaknál gyakran ortodox keresztnevek — Fülöp,
Tódor, Demeter, Lupuj, Prékup, Kosztin, Nisztor — az idegen közösségbe

⁸ A vallás nemzetiségi tartóereje általánosan ismert; vö.: Hopf: Zur Frage der
Assimilation der Deutschen Mittelpolens; Auslandsdeutsche Volksforschung 1938.

⁹ Legfeljebb a három község egyetlen román nevű magyar ref. családjára, a Ziskusra
gondolhatunk.

¹⁰ 1774-ben „hospes“-nak nevezik őket (OL. Helytartótanácsi lt., Tab. urb.) 1774-i
és 1828-i (OL. Regnicolaris ltár, orsz. összeírás) névsorok összehasonlításából kiderül, hogy
ők; alkották a gyökértelenebb, kevésbé állandó népréteget.

¹¹ Más tájak sziget- vagy szórványmagyarsága könnyebben áldozatul eshetett, a le-
szegényedettek pl. a román életforma vonzotta (l. Kászonyi i. cikkét.) A másik magya-
rázatnak azonban, t. i., hogy a nevek csak magyar társadalmi és művelődési hatásra kelet-
keztek, ugyanakkora a valószínűsége. L. Jakó Zsigmond, *A románság megtelepülése az új-
korban, Erdély és népei*, szerk. Mályusz E., Bp. 1941. 138.

való tartozás bizonyítékai.¹² A mai románság román- és magyarnevű ősei tehát már ideköltözöttükkor egységesen gör. katolikusok, egy életforma, egy idegen műveltségi kör jól összefűzött gyermekei voltak s ez a már akkor nemzeti alapon szervezkedő műveltség¹³ biztos olvasztókemencéje az esetleg beletévedt idegen nemzetiségeknek. Ha tehát feltesszük, hogy a románság még idejövetele előtt vagy közben keveredett magyar elemekkel és hogy a XVIII. század első felében Endrére került gör. katolikusok egy része még magyar anyanyelvű volt (erre vonatkozóan nincsenek forrásaink!), ez az állapot egy-két nemzedéknél tovább nem tarthatott: a gör. katolikusoknak itt igen rövid idő alatt románná kellett lenniök.

Szólunk kell röviden a magyar-román elkülönülés okairól is. A református—gör. katolikus, nyugat- és keleteurópai műveltség neveltje, magyar földműves — román hegyipásztor, őslakó — jövevény közti ellentétek nálunk általában fennálltak, különleges helyi oknak látjuk azonban az érmelléki magyarság jó részének erős öntudatát, — románul ezen a vidéken ma is csak kevesen beszélnek, az érintkező nyelv, sok erdélyi tájjal ellentétben, a magyar — ami ismét a nemesi réteg nagy számával s az ebből folyó életforma-különbséggel magyarázható.¹⁴

Végül még egy kérdésre kell feleletet keresnünk. Milyen oka lehet az érmelléki magyarság visszaszorulásának, ha nem az asszimiláció, az elrománosodás? Amit eddig megtudtunk, amiatt nincs okunk szomorkodni, hiszen népünk erős ellenállóképességét, keverellen magyarságát és erős műveltségi öntudatát bizonyítja. A magyarázatot a két nép szaporodási statisztikájának összetevéséből olvashatjuk ki s itt már sokkal több okunk van arra, hogy sötéten lássuk a jövőt. A statisztikai adatok figyelmes összehasonlításából kiderül, hogy Endréden a református magyarság születési és házasságkötési számai a XVIII. század közepe óta a XIX. század közepéig emelkedtek s az így keletkező népgyarapodást az emelkedő halálozási számok nem tudták lerontani.

Úgy látszik, még 1840—50 körül sincs nagy hiba a magyar népszaporodás körül. Nemcsak az 1845-ben házasságot kötött Gorzó—Lutyán párnak születik az első 16 év alatt 6 gyermeke, hanem a Botos—Keserű pár is 9 újszülöttet ad a magyarságnak az 1840 utáni 15 évben. Vagy, ha a nemesek közül veszünk példát: a Fényes-családnak 1844 és 53 közt 5 tagja köt házasságot s a 10 év alatt született gyermekek közül 24-nek származik apja vagy anyja ebből a familiából.

A század közepe után azonban, az életviszonyok megváltoztával a házasságok és születések száma megáll, majd apad, — a házasságkötések már előbb bekövetkezett csökkenésének eredménye egy ideig nem látható, talán a törvénytelen születések párhuzamos emelkedése miatt — holott a teljes népszámokhoz viszonyítva már korábban sem érte el a gör. katolikusok

¹² Maguk a g. kat. egyház papjai is magyarnevűek: Endréden 1788-tól Orosz János, Vezendi Antal, Krasznai Gábor, Gergelyi Vazul. L. a nagyváradi gör. kat. püspökség levéltárát.

¹³ L. Tóth A., Az erdélyi román kérdés a XVIII. században, Bp. 1938. 49.

¹⁴ A kismenesség a környék sok gyepűőr-eredetű falvában, pl. Endréden, Dengelegen, Reszegén, kezdettől fogva tekintélyes számú (Maksai F., A középkori Szatmár megye, Bp. 1940. 41. kk.), a XVIII—XIX. században megközelíti a jobbágyokat.

relatív házassági és születési arányát. A gör. katolikusok viszont nem hanyatlanak a század közepe után sem és bár itt a gyermekhalandóság állandóan nagyobb a reformátusokénál s a század végére is alig csökken, a gyarodás mind tekintélyesebb méretet ölt. 1843-ban 60 a g. kat. tan-
kötelesek száma, 1909-ben 102.¹⁵ A századforduló idejére így a románság abszolút számban is eléri a magyarokat, hogy aztán rohamosan túlhaladja őket.

A rendelkezésre álló adatokból arra a megállapításra juthatunk, hogy csak a múlt század közepe táján, vagy még inkább a század második felében indult el itt a magyarság a születés-csökkenés veszedelmes útján és jutott el végül a mai szomorú állapotokra.

Maksay Ferenc

¹⁵ Az ismétlőkkel. L. G. Kat. Püspöki Levéltár, Nagyvárad.